

Таццяна Чыжова, даследчык Інстытута “Палітычная сфера”
(даследаванне праведзена ў студзені-снежні 2013 г.)

Пратэстная актыўнасць у Беларусі ў 2013 годзе: масавыя акцыі, палітычныя перформансы, сацыяльныя канфлікты

Нядаўнія падзеі ва Украіне сталі аб’ектам пільнай увагі беларускага грамадства. Незалежныя беларускія СМІ ледзь не штодзённа падавалі матэрыялы пра масавыя пратэсты ў Кіеве і іншых гарадах паўднёвай суседкі. Назіраючы яркія карцінкі масавай мабілізацыі мірных пратэстоўцаў, а затым – жорсткія сутычкі радыкальнай часткі пратэстуючых з украінскімі праваахоўцамі, беларускія грамадзяне маглі канстатаваць адсутнасць якога-колечы пратэстнага руху ў нашай краіне, прычыны якой можна адшукаць як у слабасці палітычных суб’ектаў, так і ў аб’ектыўных сацыяльных, палітычных і прававых умовах.

Гэтая тэза падцвярджаецца статыстычнымі дадзенымі і сацыялагічнымі апытаннямі. Так, згодна са штогадовым маніторынгам украінскага *Центра даследавання супольства* (<http://www.cedos.org.ua>), толькі ў 2012 годзе колькасць пратэстаў ва Украіне ўзрасла ў параўнанні з 2011 і 2010 гг. ў паўтары разы: на 2012 год было зафіксавана 3636 пратэстаў.¹ Пры гэтым, як заўважылі даследнікі Цэнтра, па папярэдніх дадзеных на 2013 год толькі за першыя 5 месяцаў колькасць пратэстных падзей дасягнула 1362.²

У 2013 годзе ў Беларусі ў рамках праведзенага маніторынгу зафіксавана 103 акцыі пратэстнага характару. Нават калі ўлічыць, што памеры насельніцтва Украіны ў 5 разоў вышэй, суадносіны ўсё адно складуць 7 да 1 на карысць Украіны (за 2012 год ва Украіне і за 2013 – у Беларусі), альбо 5 да 1 за першыя 5 месяцаў 2013 года ў іх і ў нас.

Тое самае тычыцца і апытанняў грамадскай думкі адносна гатовасці да ўдзелу ў адных толькі **вулічных** акцыях. Згодна з апытаннямі Фонда «*Дэмакратычны ініцыятывы*

¹ Саламанюк, Тарас (2013). “Передпомаранчевий синдром: в пошуках нової революції”, *Центр дослідження суспільства*. URL (доступ 25.02.2014) <http://www.cedos.org.ua/protests/peredpomaranchevyi-syndrom-v-poshukakh-novoi-revoliutsii>

² Саламанюк, Тарас (2013). “Передпомаранчевий синдром: в пошуках нової революції”, *Центр дослідження суспільства*. URL (доступ 25.02.2014) <http://www.cedos.org.ua/protests/peredpomaranchevyi-syndrom-v-poshukakh-novoi-revoliutsii>

імені Ілька Кучеріва», узяць удзел у масавых вулічных пратэстных акцыях на травень 2013 было гатова 27% украінцаў (гл. малюнак 1).³

Якщо такі мітинги та демонстрації відбудуться, чи візьмете Ви в них участь?

	Вересень-Жовтень 2012 р.	Травень 2013 р.
Обов'язково	6,0	8,9
Скоріше за все, так	15,6	18,2
Скоріше за все, ні	19,0	24,7
Точно ні	51,1	35,9
Важко сказати	8,3	12,3

Малюнак 1. Пратэстны патэнцыял ва Украіне (з публікацыі ў бюлетэні *Громадська думка*)⁴

На жаль, аналагічных дадзеных за 2013 год па Беларусі мы не маем (у межах нацыянальнага апытання НІСЭПД высвятляў гэтым разам **стаўленне** да акцый пратэсту, а не гатовасць да ўдзелу ў іх).⁵ Тым не менш, ёсць магчымасць параўнаць гатовасць украінцаў да вулічнай барацьбы з пратэстным патэнцыялам у Беларусі ў 2006 і 2010 гг. Як вядома, градус палітычнай актыўнасці ў нашай краіне традыцыйна павышаецца падчас прэзідэнцкіх выбараў. Адносна высокім пратэстны патэнцыял у Беларусі быў у 2006 годзе. На пытанне пра асабісты ўдзел у вулічных акцыях пратэста (мітынгі, пікеты) ў красавіку 2006 станоўча адказала 5,4%, пра гатоваць да такога ўдзелу – 15,1% рэспандэнтаў. На снежань 2010 года людзей, што бралі ўдзел у вулічных акцыях, сярод апытаных аказалася 5,9%, а гатовых браць удзел – 11,8%,⁶ што заўважна ніжэй, чым у міжвыбарчы перыяд 2013 г. ва Украіне.

Тым не менш, такая з’ява, як пратэстная актыўнасць беларускіх грамадзян, існуе і можа стаць прадметам асобнага разгляду. Нягледзячы на палітычнае зацішша пасля выбараў 2010 года і ўсплеска хутка падаўленых “маўклівых пратэстаў” ў 2011, нягледзячы на агульны спад актыўнасці палітычных суб’ектаў у сувязі з чарговым “міжсезоннем” паміж прэзідэнцкімі выбарамі, тым не менш, у 2013 годзе можна зафіксаваць шэраг публічных выказванняў грамадзянамі сваёй незадаволенасці ў сувязі з сацыяльна-эканамічным становішчам, з парушэннямі іх правоў, а таксама шэраг пратэстных актаў з боку “традыцыйных” палітычных суб’ектаў – апазіцыйных партый і грамадскіх арганізацый.

У 2010 годзе Інстытутам “Палітычная сфера” было праведзена даследаванне масавых акцый пратэсту ў Беларусі з 1988 па 2009 гг. Яго матэрыялы ляглі ў аснову выдадзенай у 2011 г. кнігі “Хрышчэнне нацыі. Масавыя акцыі 1988–2009”.⁷ Пры

³ “Весняна хвиля протестів: підсумки і прогнози” (2013), Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» URL (доступ 25.02.2014) <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/protestni-nastroi-v-uukraini.htm>

⁴ Золкіна, Марія (2014). “Евромайдан: передумови масового протесту”, *Громадська думка*, 1(21). URL (доступ 25.02.2014) http://www.dif.org.ua/modules/pages/files/1392649538_2889.pdf

⁵ Игорь, Ильаш (2013). “Нереволюционная молодежь”. *Белорусы и рынок*, 25.11.2013. URL (доступ 25.02.2014) <http://www.belmarket.by/ru/251/20/19995>

⁶ “Потенциал протеста” (2010), *Президентские выборы-2010: “пейзаж после битвы”* (НИСЭПИ), снежань 2010. URL (доступ 25.02.2014) <http://iiseps.org/old/12-10-08.html>

⁷ Хрышчэнне нацыі. Масавыя акцыі 1988–2009 (2011). Беласток: Беларускае гістарычнае таварыства; Вільня: Інстытут беларусістыкі; Мінск: Палітычная сфера.

правядзенні дадзенага маніторынга (той часткі, што тычыцца публічных акцый пратэста) былі скарыстаныя метадалагічныя напрацоўкі даследавання 2010 года.

Метады

У цэнтры ўвагі даследавання знаходзяцца пратэстныя ініцыятывы, што трапілі пад увагу беларускіх СМІ цягам 2013 года. Пры гэтым, улічваючы спецыфіку пратэстаў, што зыходзілі ад палітычных актараў (апазіцыйных партый, незалежных грамадскіх арганізацый ды ініцыятыў, якія ў той ці іншай ступені пазіцыянуюць сябе як праціўнікі дзейснай улады) і іх адрозненне ад іншых формаў пратэсту – “нізавой” барацьбы сацыяльных груп за свае інтарэсы – было вырашана падзяліць усе формы пратэстнай актыўнасці на дзве вялікія групы:

Публічныя (палітычныя) акцыі

Акцыі, якія носяць публічны характар – фактычна гэта азначае, што акцыя мусіць не толькі несці выразны пратэстны мэсдж, але і быць вулічнай, праводзіцца ў нейкім месцы канцэнтрацыі людзей (населеным пункце). Больш падрабязна гл. дадатак.

Сацыяльныя пратэсты

У дадзеным выпадку фіксуецца наяўнасць канфлікту інтарэсаў і публічная заява аднаго з бакоў аб намеры адстойваць свой інтарэс шляхам калектыўнай барацьбы. Больш падрабязна гл. дадатак.

Мэта маніторынгу – ацаніць наяўны стан і патэнцыял сацыяльнай пратэстнай актыўнасці ў Беларусі, вызначыць тэндэнцыі яе развіцця ва ўмовах беларускіх палітычных рэалій.

Аналіз публічных (палітычных) акцый

1. Колькасць публічных акцый і іх удзельнікаў

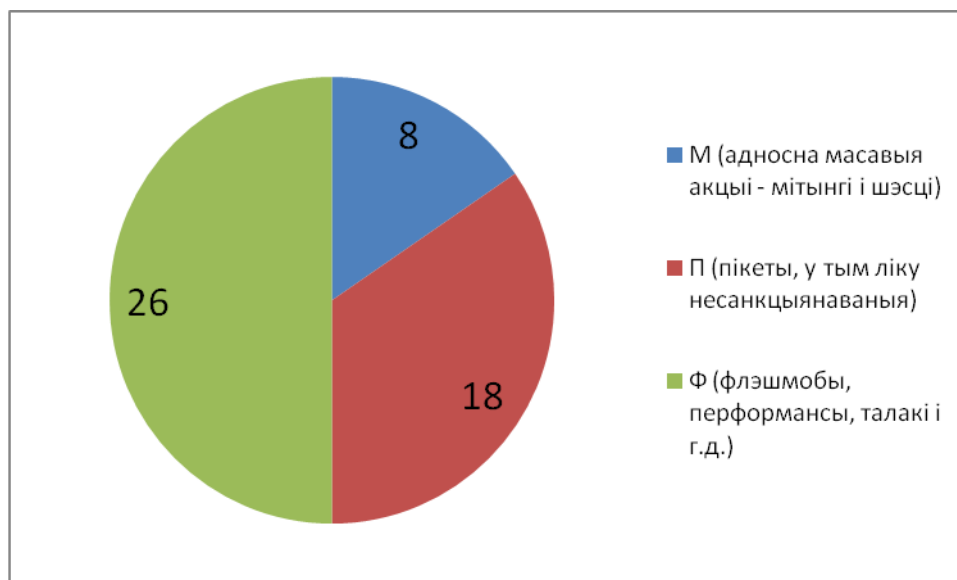
Цягам 2013 года на снежань 2013 зафіксавана 64 акцыі, што насілі публічны характар і мелі збольшага палітычны змест. У публічных акцыях палітычнага кшталту прымала ўдзел ад 1 да 1000 – 1500 удзельнікаў. Як можна заўважыць з табліцы 1, большасць акцый – гэта адзіночныя пікеты, альбо мерапрыемствы з вельмі малой колькасцю людзей.

Колькасць удзельнікаў	Усяго акцый
>100	4
50-100	3
20-30	5
каля 10	3
1 – некалькі	49

Табліца 1. Масавасць публічных акцый

Нешматлікая колькасць удзельнікаў большасці акцый тлумачыцца тым, што асноўная іх маса прадстаўляла сабой альбо пікеты (найчасцей адзіночныя), альбо палітычныя перформансы, талакі і г.д.

2. Тыпы публічных акцый

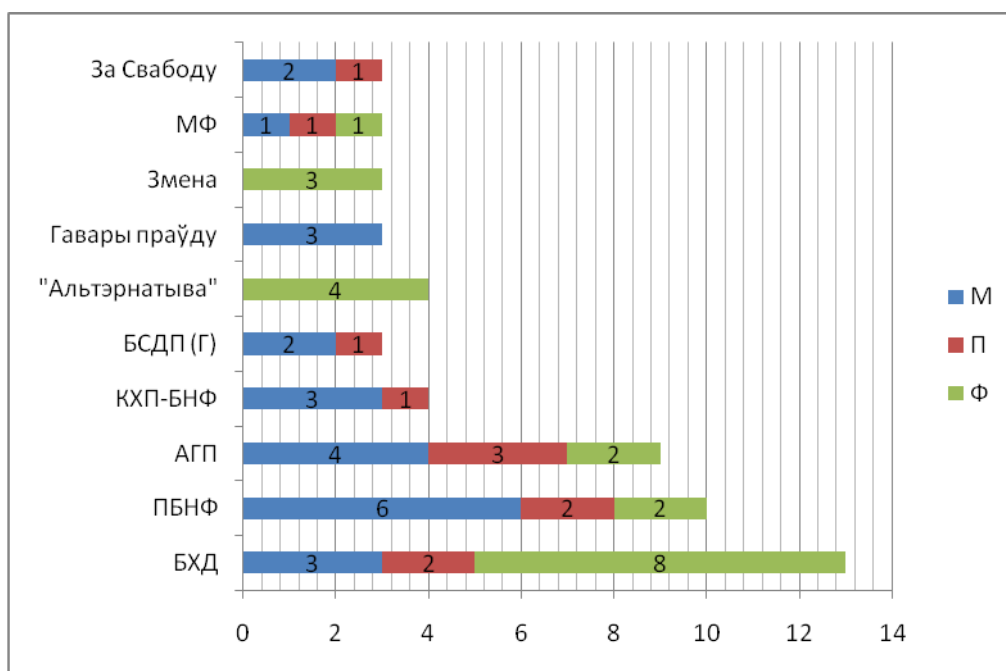

Дыяграма 1. Тыпы акцый.

Невялікая колькасць масавых мерапрыемстваў звязаная з пагаршэннем прававой і палітычнай сітуацыі ў Беларусі, фактычнай забаронай любога кшталту масавых мерапрыемстваў (не толькі палітычнага кшталту). У выніку чаго мы маем карціну, калі сярод 64 акцый санкцыявана было толькі 9 (усе мітынгі і шэсці, 1 пікет),

астатнія 55 (пікеты, вывешванні банэраў, сцягоў у заўважных месцах, вулічныя перформансы і г.д.) праводзіліся без дазволу ўлад з адпаведнымі наступствамі для іх удзельнікаў (а дастаткова вялікая колькасць заяўленых пікетаў так і не была праведзена ў сувязі з забаронай). Як бачна з дыяграмы, роўна палову публічных акцый склалі так званыя “замаскаваныя” акты пратэсту катэгорыі “Ф” (флэшмобы, перформансы, талакі, вывешванне расцяжак і г.д.)

3. Калектыўныя суб’екты

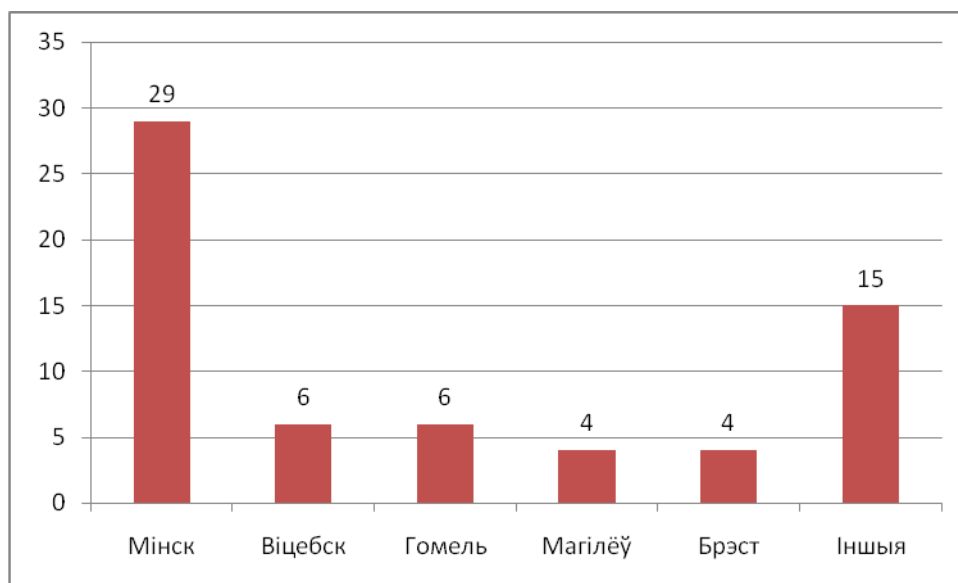

Дыяграма 2. Найбольш актыўныя калектыўныя суб’екты і тыпы акцый

Лідарамі сярод палітычных партый і грамадскіх арганізацый па ўдзеле ў пратэстных вулічных мерапрыемствах сталі Беларуская Хрысціянская Дэмакратыя (БХД) (не менш за 13), Аб’яднаная Грамадская партыя (АГП) (не меней за 9) і партыя БНФ (не меней за 10). Пры гэтым, у выпадку АГП палову, а БХД – абсалютна большую частку склалі адзіночныя пратэсты іх чальцоў, або акцыі катэгорыі “Ф”. Моладзевы крыло кампаніі “Гавары праўду” – “Змена” засяродзілася выключна на “крэатыўных” акцыях катэгорыі “Ф”, у той час як іх дарослыя калегі былі прадстаўленыя выключна на адносна масавых мітынгах і шэсцях. У актыве Кансерватыўна-хрысціянскай партыі БНФ (КХП-БНФ) параўнальна шмат масавых акцый “М”, але прадказальна ніводнай “крэатыўнай” акцыі нахталт флэшмоба ці перформанса.

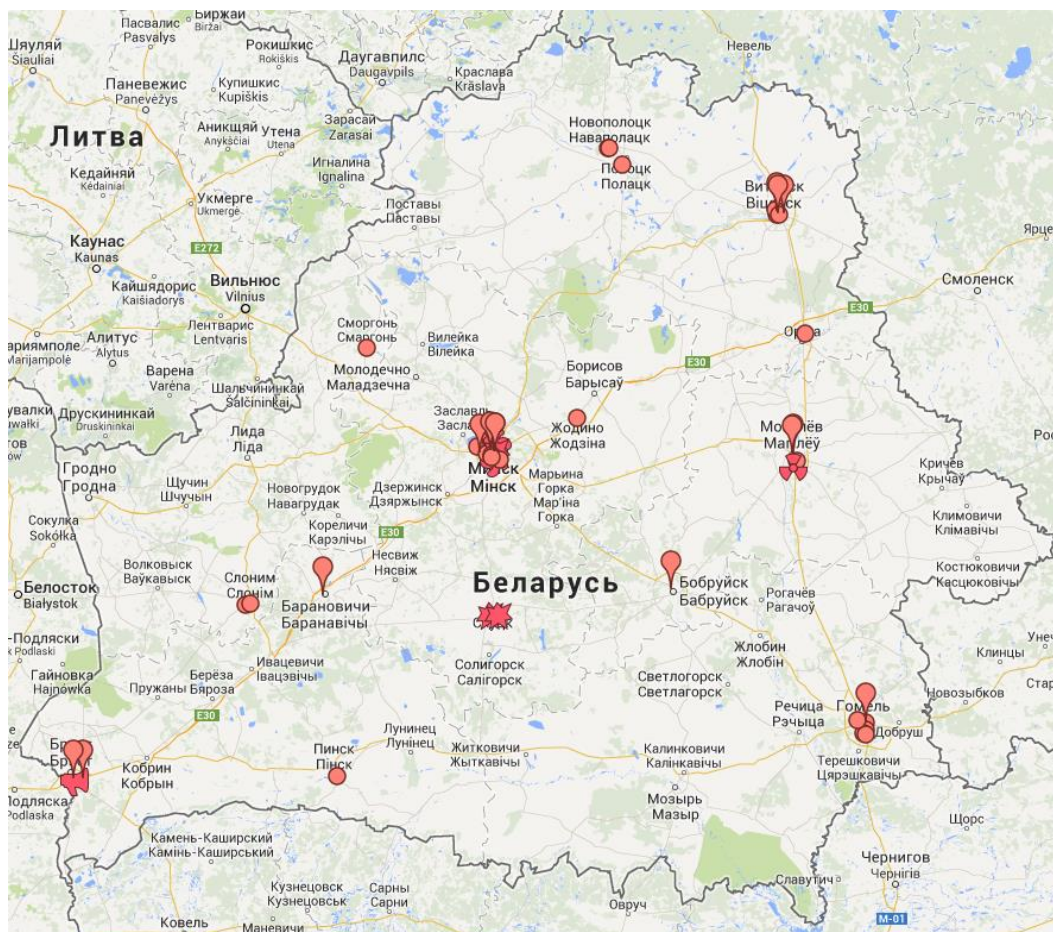
4. Лакалізацыя акцый

Геаграфія вулічнай палітычнай актыўнасці размеркавалася даволі традыцыйна. У лідэрах – Мінск, за ім ідуць абласныя цэнтры: Віцебск, Гомель, Магілёў, Брэст, астатнія – райцэнтры і гарады раённага падпарадкавання. У гэтым годзе палітычная пратэстная актыўнасць у Гродна не была заўважанай.

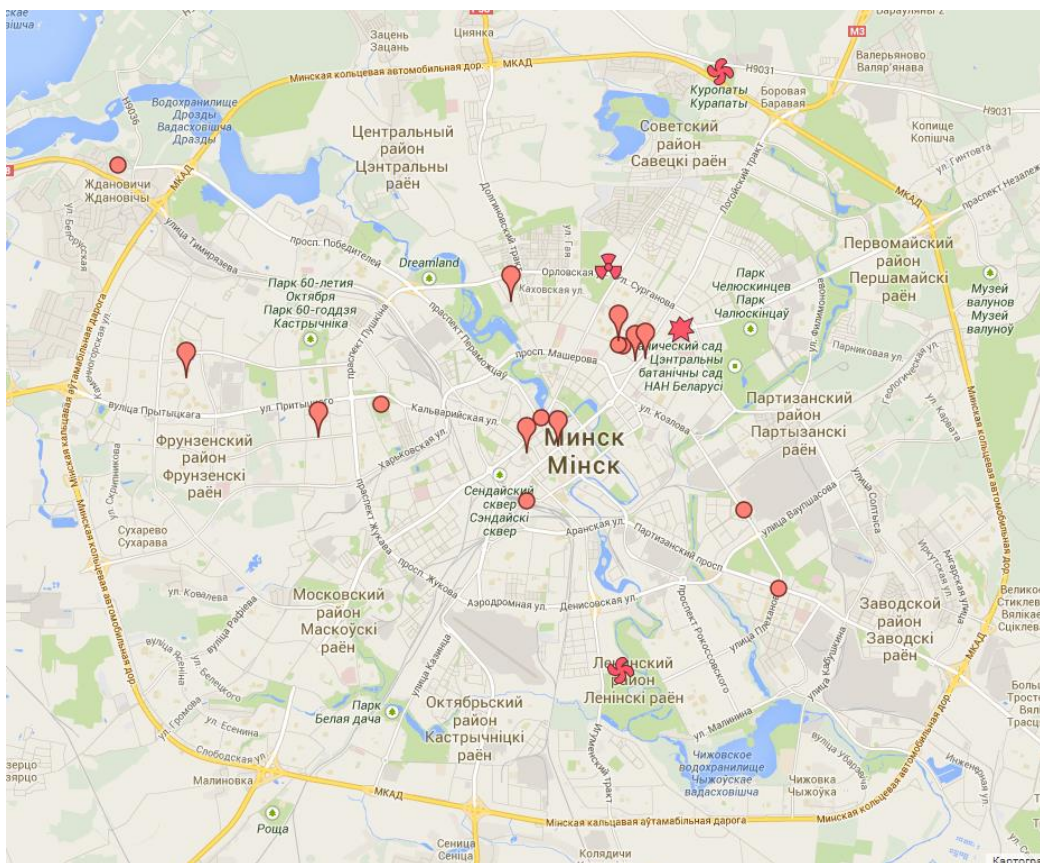
Дыяграма 3. Геаграфія акцый

Такім чынам сітуацыя выглядае на карце Беларусі:

Малюнак 2. Карта публічных акцый (Беларусь)

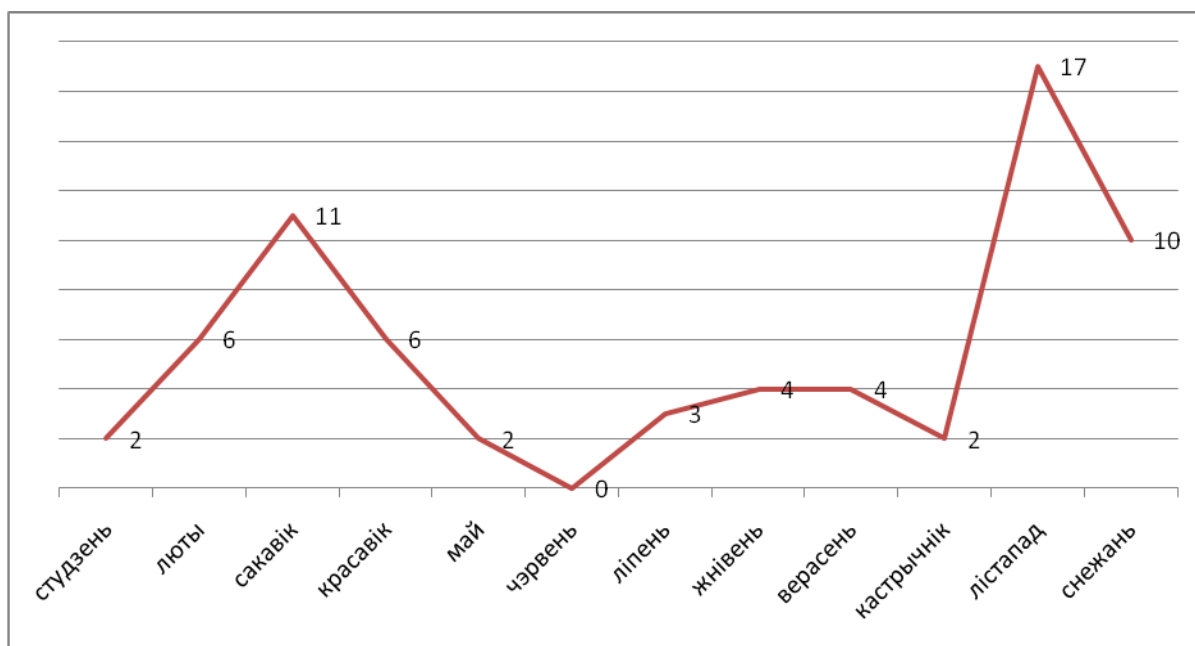
Па Мінску (малюнак 3) бачна, што большасць мерапрыемстваў ладзілася, негледзячы на забарону на іх правядзенне, бліжэй да цэнтра горада (у межах “другога кальца”), канцэнтруючыся вакол праспекта Незалежнасці:

Малюнак 3. Карта публічных акцый у Мінску

5. Сезоннасць акцый

Што тычыцца сезоннага чынніку, то вулічная актыўнасць цягам году выглядае такім чынам.

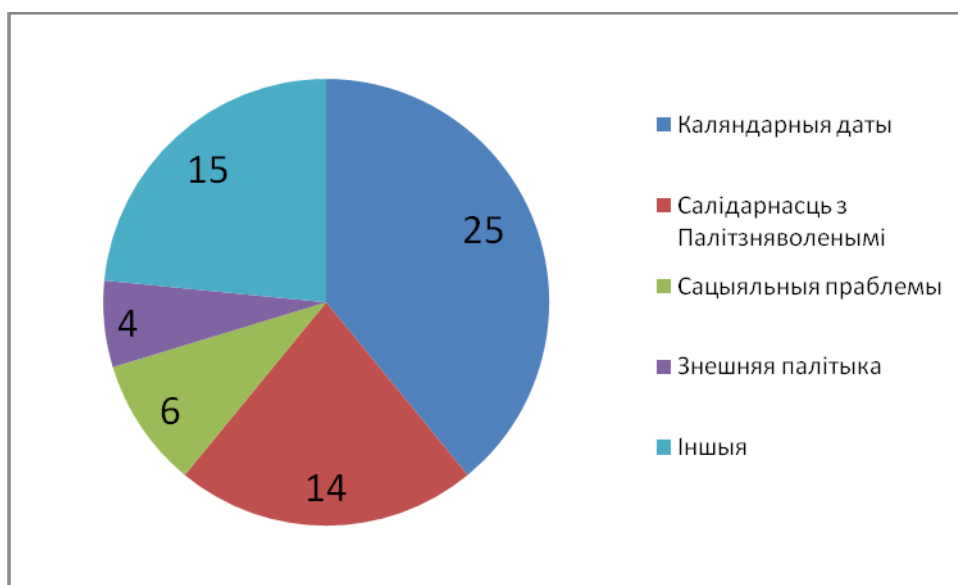

Графік 1. Сезоннасць акцый

Усплёск актыўнасці ў сакавіку тлумачыцца супадзеннем Дня волі і шэрагу акцый у межах “Хвалі салідарнасці”, што праводзілася БХД у лютым-сакавіку 2013 года. Працяг пратэстнай публічнай актыўнасці ў красавіку на амаль тым самым узроўні звязаны з традыцыйнымі мерапрыемствамі па ўшанаванні ахвяраў Чарнобыля (у гэтым годзе некаторыя чарнобыльскія акцыі былі адначасова звязаныя з пратэстамі супраць будаўніцтва Астравецкай АЭС). Зацішша ў траўні (паўсюдна, акрамя Брэста былі забароненыя акцыі з нагоды Першамая) і ўлетку змянілася хваляй актыўнасці ў лістападзе – амаль сто адсоткаў рознага кшталту і маштабу мерапрыемстваў у гэты месяц былі праведзеныя ў межах ушанавання памяці рэпрэсаваных у сталінскія часы, а таксама вядомых палітычных і культурных дзеячоў Беларусі (“Дзяды”), акрамя таго, два асобныя ўрачыстыя мітынгі былі праведзеныя ў Слуцку КХП-БНФ і партыяй БНФ 24 лістапада 2013 г. Палову акцый у снежні склалі паэтычныя чытанні ў абарону музея Максіма Багдановіча ў Мінску, у якіх бралі ўдзел як вядомыя культурныя дзеячы, так і апазіцыйныя палітыкі.

6. Заяўленыя нагоды, мэты

Калі казаць пра мерапрыемствы беларускай апазіцыі, прымеркаваныя да пэўных каляндарных дат (8 сакавіка, Дзень Волі, Чарнобыль, Першамай, Дзень Незалежнасці, Дзяды, Слуцкі збройны чын), то ў 2013 годзе яны склалі 25 выпадкаў – больш за 1/3 ад усіх. На другім месцы – акцыі, прысвечаныя палітзняволеным, – усяго 14. Публічных акцый з сацыяльным падтэкстам (супраць кантрактаў, карупцыі, “стоп-падатак” і г.д.) было 6. Таксама адбылося 3 акцыі, нагодай да якіх стаў пратэст супраць размяшчэння ў Беларусі расійскіх авіябаз.

Дыяграма 5. Нагоды акцый

Пры гэтым, акрамя афіцыйнай нагоды, частка акцый пераследвала дадатковыя мэты, у асноўным гэта – антырасійская (яшчэ як мінімум 4 акцыі акрамя 3-х прысвечаных расійскім авіябазам) альбо супрацьудная рыторыка.

7. Рэпрэсіўныя захады

Большасць публічных акцый сканчалася тымі ці іншымі негатыўнымі наступствамі для яе ўдзельнікаў. Толькі ў 24 выпадках з 64 не было зафіксавана рэпрэсій у выглядзе затрыманняў, папярэджанняў, штрафаў, арышту або збіцця, у той час як у 37 выпадках ужываўся адзін або некалькі відаў рэпрэсіўных захадаў у дачыненні да ўдзельнікаў акцый.

Віды рэпрэсіўных захадаў	Колькасць акцый, дзе яны ўжываліся
Штрафы	15
Арышты	17
Збіццё	1
Іншае	11

Табліца 2. Рэпрэсіўныя захады адносна ўдзельнікаў акцый

Варта дадаць, што рэпрэсіўныя меры адносна ўдзельнікаў ужываліся ў тым ліку на трох дазволеных уладамі масавых акцыях (“М”): Дзень Волі, Чарнобыльскі Шлях і Дзяды ў Мінску. Найбольш жорстка міліцыя абыйшла з удзельнікамі шэсця і мітыngu з нагоды аварыі на ЧАЭС 26 красавіка – адзін чалавек быў моцна збіты, 16 затрымана напярэдадні, падчас альбо пасля мерапрыемства, 6 (з іх 2 журналісты і адзін праваабаронца-назіральнік) – у выніку асуджаныя да адміністрацыйных арыштаў.

8. Розгалас у СМІ

Большасць публічных акцый атрымала добрае асвятленне ў незалежных СМІ, бо сам фармат такіх пратэстных дзеянняў прадугледжвае прыцягненне ўвагі СМІ і грамадскасці да пэўнай тэмы, да палітычных суб’ектаў, якія бяруць удзел у акцыі. Пры гэтым найбольшую колькасць публікацый мелі не толькі і не столькі адносна масавыя публічныя мерапрыемствы (катэгорыі “М”). Таксама вялікім поспехам у журналістаў карысталіся рознага кшталту некаляндарныя акцыі, якія праводзіліся ў фармаце адзіночнага пікета (“П”) або перформанса (“Ф”). Галоўным чынам увагу СМІ прыцягвалі акцыі, нечаканыя па фармаце, а таксама тыя, што праводзіліся ў цэнтрах населеных пунктаў – у месцы найбольшага збірання людзей альбо ля дзяржаўных устаноў, а таксама тыя, якія выклікалі празмерную рэакцыю ўладаў.⁸

⁸ У якасці прыкладу можна прывесці першы ў 2013 выпадок публічнага пратэсту: фотаздымак двух Наваполацкіх актывістаў на ганку ГАУС з плакатам палітзняволенага Алеся Бяляцкага, які яны выставілі ў інтэрнэт. Улады палічылі акцыю несанкцыянаваным пікетам і прысудзілі штрафы яе ўдзельнікам – абсурднасць прысуду выклікала абурэнне грамадскасці і зрабіла шараговы выпадок нагодай для навіны.

Аналіз сацыяльных пратэстаў

1. Колькасць сацыяльных выступленняў, колькасць удзельнікаў

За 2013 год са студзеня па снежань налічваецца 39 канфліктных сітуацый, што выліліся ў тую ці іншую форму пратэсту. Падлічыць колькасць заангажаваных у такога кшталту пратэсты людзей даволі складана – у адрозненне ад публічных акцый, дзе журналісты абавязкова даюць дакладныя альбо прыблізныя лічбы ўдзельнікаў, гэтыя дадзеныя альбо застаюцца па-за ўвагай, альбо іх немагчыма зафіксаваць. У 39 выпадках разбег складае ад пары дзясяткаў (страйкі на прадпрыемствах) да дзясяткаў і соцень тысяч (агульнанацыянальны страйк прадпрымальнікаў).

2. Тыпы сацыяльных канфліктаў

Усе канфліктныя сітуацыі, што сталіся нагодай да пратэстаў засноўваліся на сацыяльна-эканамічных інтарэсах. Сярод іх можна вылучыць тры асноўныя: 1) працоўныя канфлікты (наймальнік – працоўны), 2) жылёвыя канфлікты (забудоўшчык – жыхары раёна), 3) прадпрымальніцкія страйкі (арэндадаўца альбо дзяржава – гандляры-індывідуальныя прадпрымальнікі). У чацвёртую групу трапілі ўсе іншыя нешматлікія выпадкі барацьбы грамадзян за свае непасрэдныя інтарэсы (дробныя гаспадары і фермеры супраць прымусовага знішчэння свіней, кіроўцы аўто супраць разбітых дарог).

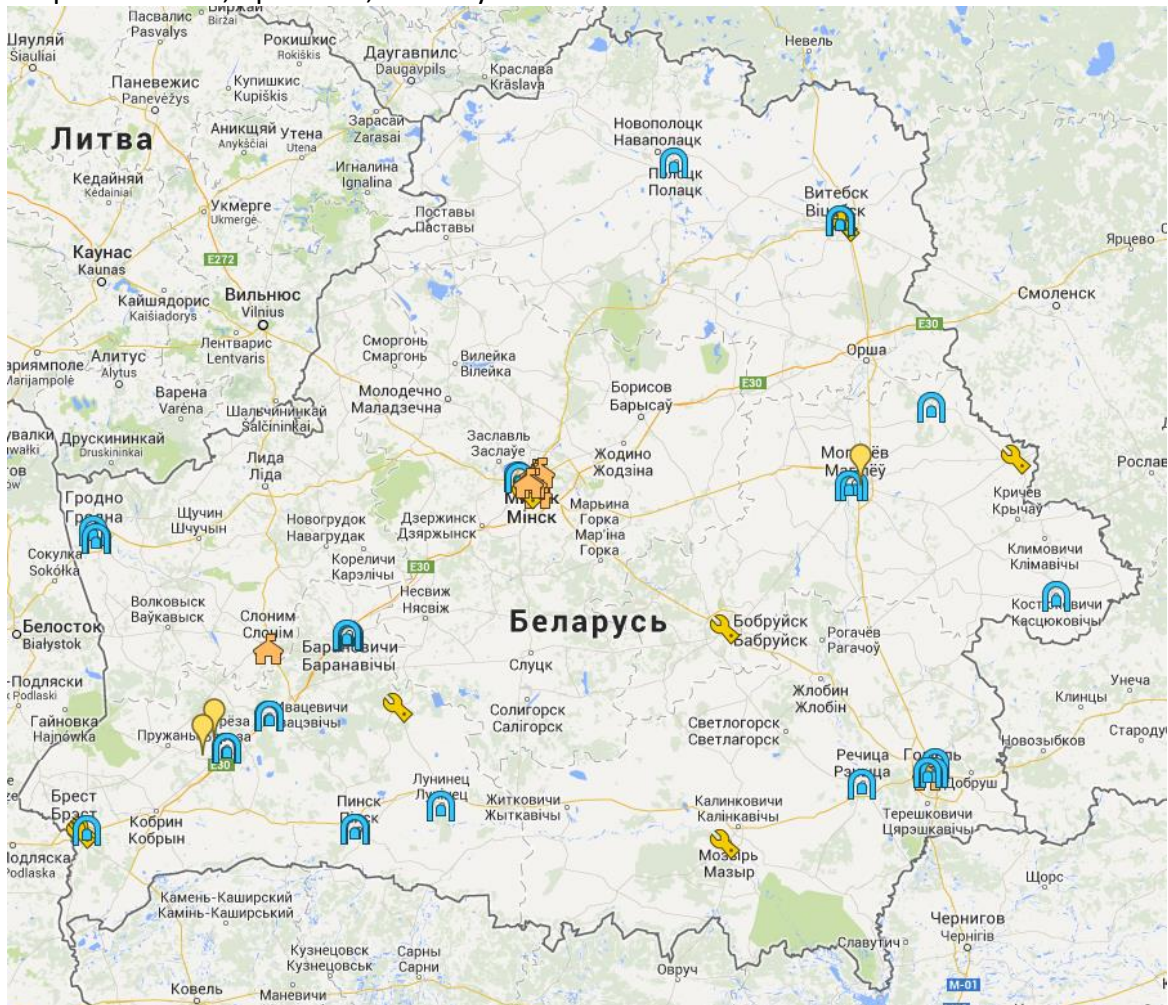
Працоўныя канфлікты склалі 11 выпадкаў, сутыкненні інтарэсаў жыхароў і забудоўшчыкаў – 17, пратэсты індывідуальных прадпрымальнікаў – 8 (але з улікам усіх лакальных страйкаў падчас двух агульнанацыянальных страйкаў – 27), іншыя – 3.

3. Прычыны пратэстных дзеянняў

Прычынамі выступленняў на працоўных месцах паслужылі нявыплаты заробкаў – 4, надта нізкія заробкі і скарачэнні прэмій – 5, незадаволенасць рэарганізацыяй працоўнага калектыву – 1, пераслед прафсаюзных актывістаў – 1. У жылёвых канфліктах дамінавалі такія прычыны, як ушчыльнікавая забудова – 8, пагроза рэкрэацыйным зонам ці дрэвам у двары – 8, змяненне гарадскога ландшафту. Вядучым матывам масавых страйкаў прадпрымальнікаў у 2013 годзе сталіся новыя ўмовы сэртыфікацыі тавараў лёгкай прамысловасці (у сувязі з уступленнем Беларусі ў Мытны саюз), яшчэ ў некалькіх выпадках прычынай паслужыла павышэнне коштаў арэнды гандлёвых памяшканняў.

4. Геаграфія сацыяльных пратэстаў

Што тычыцца лакалізацыі сацыяльных пратэстаў, то тут таксама лідзіруе Мінск – 19, за ім ідуць: Віцебск – 5, Бяроза і Бярозаўскі раён – 4, Гомель – 4, Гродна – 4, Баранавічы – 3, Брэст – 3, Магілёў – 3.

Малюнак 4. Карта сацыяльных пратэстаў (працоўныя - , жылёвыя - , прадпрымальніцкія - , іншыя -).

5. Тактыка, сродкі, метады

У большасці выпадкаў кожны тып сацыяльнага канфлікту меў свае асаблівыя метады ўздзеяння на супрацьлеглы бок. У выпадку з жыхарамі, незадаволенымі забудовай, найбольш эфектыўнай і распаўсюджанай з'яўляецца тактыка напісання калектывных скаргаў на невыкананне нормаў пры праектаванні чарговай забудовы (у органы мясцовай улады, у адміністрацыю прэзідэнта, пракуратуру, дзяржкантроль). Працоўныя і прадпрымальнікі пераважна трымаюцца тактыкі страйку – прыпынення працы пры знаходжанні на працоўным месцы. Але суб'ектамі сацыяльных пратэстаў выкарыстоўваюцца і дадатковыя сродкі.

Так, жыхары двароў і цэлых кварталаў у шэрагу выпадкаў збіраліся на вулічныя сходы (дзе абмеркавання праблемы, сустрэчы з прадстаўнікамі ўлады, правядзення мітынгу з запісам відэазвароту, дзеля збору подпісаў пад петыцыяй альбо скаргай). У

двух выпадках яны наважваліся і на больш радыкальныя акты пратэсту: звальвалі агароджы вакол меркаванай забудовы, літаральна клаліся пад колы спецтэхнікі.

У гэтым плане нестандартныя метады пратэсту сярод працоўных альбо прадпрымальнікаў карысталіся меншай папулярнасцю (сходы, збор подпісаў, галадоўка).

Жыллёвыя	
Подпісы	13
Вулічныя сходы	6
Радыкальныя дзеянні	2
Працоўныя	
Прыпыненне працы	7
Сход падчас працы	2
Галадоўка	1
“Італьянская” забастоўка	1
Прадпрымальнікі	
Прыпыненне працы	7
Сход (мітынг) па-за рынкам	1
Подпісы	1

Табліца 3. Тактыкі пратэстаў

6. Выніковасць сацыяльных пратэстаў, наступствы

Галоўным адрозненнем сацыяльных пратэстаў ад акцый палітычнага кшталту з’яўляецца барацьба пэўных сацыяльных груп за свае непасрэдныя правы і інтарэсы (шырокі розгалас, палітычны піяр, аб’яўленне пра грамадскую пазіцыю тут знаходзяцца на апошнім месцы ў спісе прыярытэтаў, а найчасцей – увогуле разглядаюцца як непажаданыя эфекты). Таму, калі для палітычных мерапрыемстваў галоўным крытэрам паспяховасці акцыі можна лічыць яе масавасць і публічны рэзананс, то найістотным паказнікам поспеху сацыяльных пратэстаў выступае іх выніковасць.

Тып канфлікта	Паспяховыя, або адносна паспяховыя	Усяго
Працоўныя	6	10
Прадпрымальнікі	7	8
Жыллёвыя	9	17
Іншае	1	3

Табліца 4. Выніковасць сацыяльных пратэстаў

Як можна пабачыць з табліцы, працоўныя канфлікты, якія звычайна мелі падставай затрымку заробкаў, нявыплату прэмій і г.д. завяршаліся станоўчым вынікам

для іх суб'ектаў у больш чым палове выпадкаў (у астатніх 4-х выпадках няма дакладнай інфармацыі пра вырашэнне канфлікту), наступствам 7-мі лакальных і нацыянальных страйкаў прадпрымальнікаў (звязаных з пагаршэннем умоў у сувязі з уступленнем у мытны саюз) сталася гадавая адтэрміноўка на выкананне новых правіл, жыллёвыя канфлікты ў больш як палове выпадкаў скончыліся перамогай грамадзян (у астатніх 8 канфліктаў альбо яшчэ працягваецца, альбо не скончыўся нічым).

У адрозненне ад публічных акцый негатыўных наступстваў для большасці ўдзельнікаў сацыяльных пратэстаў не наступала. Выключэнне складаюць некалькі эпізодаў: 5 сутак арышту кіраўніку аб'яднання прадпрымальнікаў “Перспектива” Анатолю Шумчанку (за правядзенне несанкцыянаванай акцыі), штраф фермеру – аднаму з найбольш актыўных ўдзельнікаў так званых “свіных бунтаў” (афіцыйная нагода для штрафу – адмова знішчыць пагалоўе на прыватным падворку), псіхалагічны ціск з боку начальства на некаторых актыўных ўдзельнікаў працоўных пратэстаў.

7. Публічнасць сацыяльных канфліктаў (ўдзел грамадскіх арганізацый, розгалас у СМІ)

Можна сцвярджаць, што найбольш зацікаўленымі ў прыцягненні ўвагі з боку СМІ і грамадскіх (непалітычных) арганізацый з'яўляліся прадпрымальнікі. Галоўным калектыўным суб'ектам, які браў ўдзел у арганізацыі страйкаў па ўсёй краіне, сталася грамадскае аб'яднанне па абароне правоў індывідуальных прадпрымальнікаў “Перспектива”. Масавыя страйкі прадпрымальнікаў прыцягвалі вялікую ўвагу з боку беларускіх незалежных СМІ і мелі высокі рэзананс.

Што тычыцца жыллёвых канфліктаў, то тут у большасці выпадкаў малазнаёмым людзям даводзілася аб'ядноўвацца ў барацьбе за свае інтарэсы непасрэдна ў працэсе пратэстных дзеянняў, што само па сабе не вельмі проста. Некаторыя недзяржаўныя палітызаваныя арганізацыі і партыі (“Гавары праўду”, БХД, Слонімскае аб'яднанне дэмакратычных сіл) спрабавалі далучыцца да ўжо вядомага канфлікту, альбо з нуля ініцыяваць пратэст супраць дзеянняў забудовшчыкаў. Ва ўсіх трох выпадках, дзе ўдзельнічалі гэтыя арганізацыі, пратэсты скончыліся на карысць жыхароў. Розгалас у СМІ ў дадзеных выпадках быў не вельмі высокі, найбольшая ўвага медыя традыцыйна надавалася канфліктам, звязаным з забудовамі альбо вырубкай дрэў у цэнтры сталіцы.

Найбольшае асвятленне атрымаў працоўны канфлікт, які насіў у значнай ступені “палітычны” характар: галадоўка двух сябраў Беларускага незалежнага прафсаюза (БНП) на Мазырскім НПЗ супраць пераследу (звальненняў, пагроз) калегаў – таксама сябраў БНП. У большасці іншых выпадкаў асвятленне пратэстаў працоўных было не вельмі высокім, магчыма не ў апошнюю чаргу таму, што самі супрацоўнікі прадпрыемстваў баяліся шырокага розгаласу (зафіксаваныя выпадкі ціску з боку наймальніка, калі інфармацыя пра працоўны канфлікт трапляла ў СМІ). Ва ўсіх сітуацыях, акрамя той, дзе суб'ектам пратэсту выступалі прадстаўнікі БНП, у канфліктах на працоўных месцах не бралі ўдзел прадстаўнікі грамадскіх арганізацый.

Высновы

На фоне апошняга дзесяцігоддзя перыяд пасля "Плошчы-2010" (за выняткам лета 2011 года з яго "сеткавымі" пратэстамі) можна назваць перыядам зацішша ў плане публічнай пратэстнай актыўнасці. Нават у прамежкавыя паміж выбарамі прэзідэнта гады з 2002 па 2005 налічваецца ад 6 да 8 масавых (паколькасці ўдзельнікаў ад 500 і вышэй) акцый штогод.⁹ У другі міжвыбарчы перыяд, у 2007 і 2008 гадах, зарэгістравана па 8 акцый такога кшталту, а ў 2009 – тры.¹⁰ Відавочная тэндэнцыя спаду: у 2013 было налічана усяго дзве вулічныя акцыі такога маштабу (ад 500 і вышэй удзельнікаў) – традыцыйныя Дзень Волі і Чарнобыльскі шлях.

Што тычыцца параўнання з Украінай, з якога мы пачалі, то па дадзеных 2012 года тут была зафіксавана 131 акцыя з колькасцю ўдзельнікаў ад 1000 чалавек, з іх – 38 з удзелам ад 2500 і болей чалавек.¹¹

Але, ўлічваючы традыцыйнае палітычнае міжсезонне адносна выбарчых цыклаў і агульную палітыку пераследу абсалютна любых – нават не пратэстных – калектывных мерапрыемстваў у апошнія некалькі год, у цэлым 2013 г. можна назваць даволі насычаным па колькасці пратэстных выступленняў малога маштабу. З улікам усіх публічных акцый за мінулы год налічваецца 64 пратэстныя выступленні.

Нават у такіх неспрыяльных умовах палітычныя арганізацыі падтрымліваюць "тонус" пратэстнай актыўнасці, праўда, збольшага за кошт акцый у форме пікетаў, перформансаў з удзелам аднаго-двух альбо літаральна некалькіх актывістаў. У гэтым сэнсе 2013 год можна назваць годам публічных чынаў "адзіночак", якія маюць прыналежнасць да апазіцыйнай партыі ці грамадскага аб'яднання. У існуючых прававых рамках і палітычнай сітуацыі, якая год ад года становіцца ўсё больш неспрыяльнай для публічнага пратэсту, такія "малыя формы" становяцца адзіным магчымым і аптымальным спосабам прыцягнуць увагу да нейкага пытання з боку СМІ і грамадскасці (што стала нашмат прасцей у век інтэрнэта і сацыяльных сетак) абыходзячыся мінімальнымі рызыкамі. Мінімізацыя страт пры максімізацыі медыя-эфекта становіцца ўсё больш актуальнай, бо, як было паказана раней, з 2010-2011 гг. улады занялі і трымаюць вельмі жорсткую пазіцыю – большасць публічных мерапрыемстваў мінулага года мелі негатыўныя наступствы для іх удзельнікаў (затрымання, штрафы, арышты, збіццё). У тым ліку гэта тычылася дазволёных уладамі мітынгаў і шэсцяў.

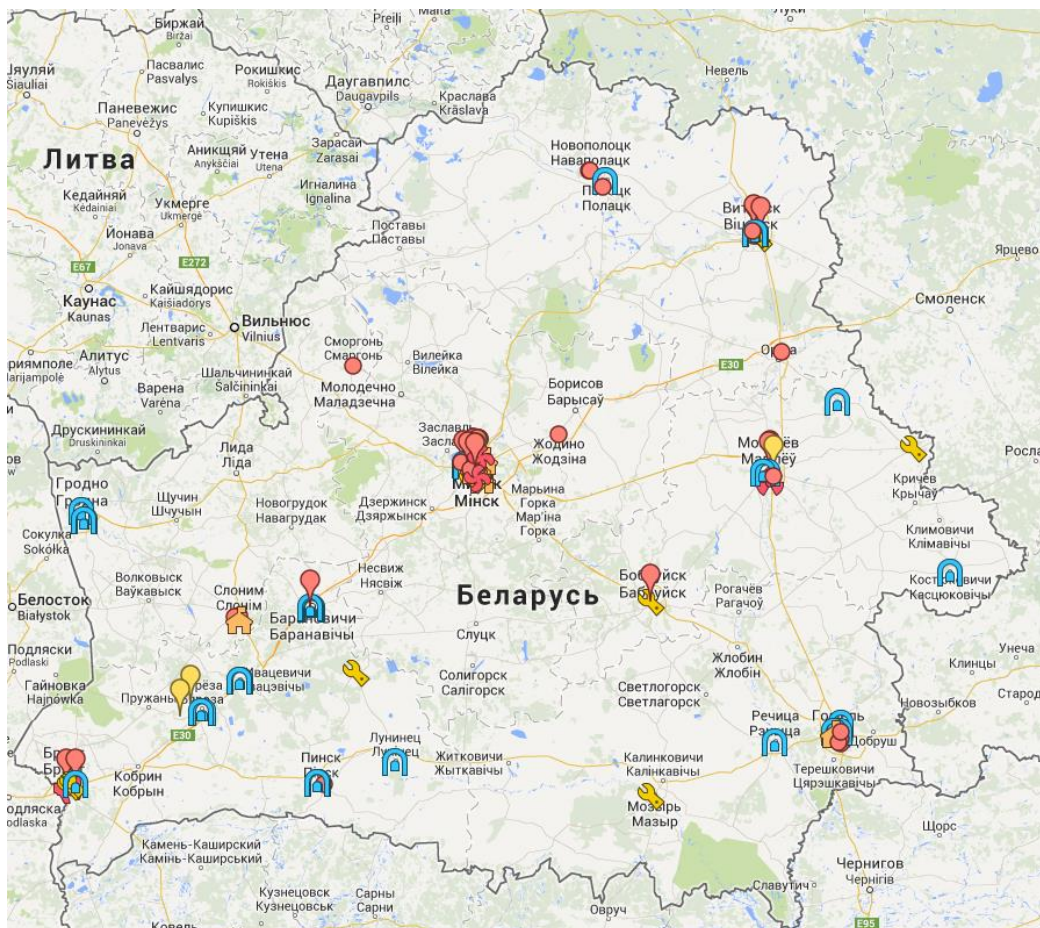
Што праўда, не заўсёды месыдж акцый, умоўна названых намі "флэшмобамі", выглядае выразна і празрыста, відавочна не заўсёды ўспрымаецца знешнімі назіральнікамі адназначна, а галоўнае – вельмі рэдка закранае хвалюючыя іх праблемы (у гэтым плане ёсць лепшыя і горшыя прыклады такога роду акцый). Але, ўлічваючы вышэйпазначаную спецыфіку сённяшняй сітуацыі ў краіне, відавочна, што актывістам палітычным арганізацый не застаецца нічога лепшага, як кшталтаваць такія формы публічнага пратэстнага выказвання, а таксама шукаць дадатковыя альтэрнатыўныя сродкі.

⁹ Хрышчэнне нацыі. Масавыя акцыі 1988–2009 (2011). Беласток: Беларускае гістарычнае таварыства; Вільня: Інстытут беларусістыкі; Мінск: Палітычная сфера. с. 571-572.

¹⁰ Хрышчэнне нацыі. Масавыя акцыі 1988–2009 (2011). Беласток: Беларускае гістарычнае таварыства; Вільня: Інстытут беларусістыкі; Мінск: Палітычная сфера. с. 573-574.

¹¹ Гл. базу дадзеных: "Пратэстныя падзеі за 2012 рік" (2013). URL (доступ 25.02.2014)

http://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/006/original/2012_Events_-_final.xlsx?1386711504

Малюнак 5. Пратэстная актыўнасць у Беларусі (сацыяльныя і палітычныя пратэсты)

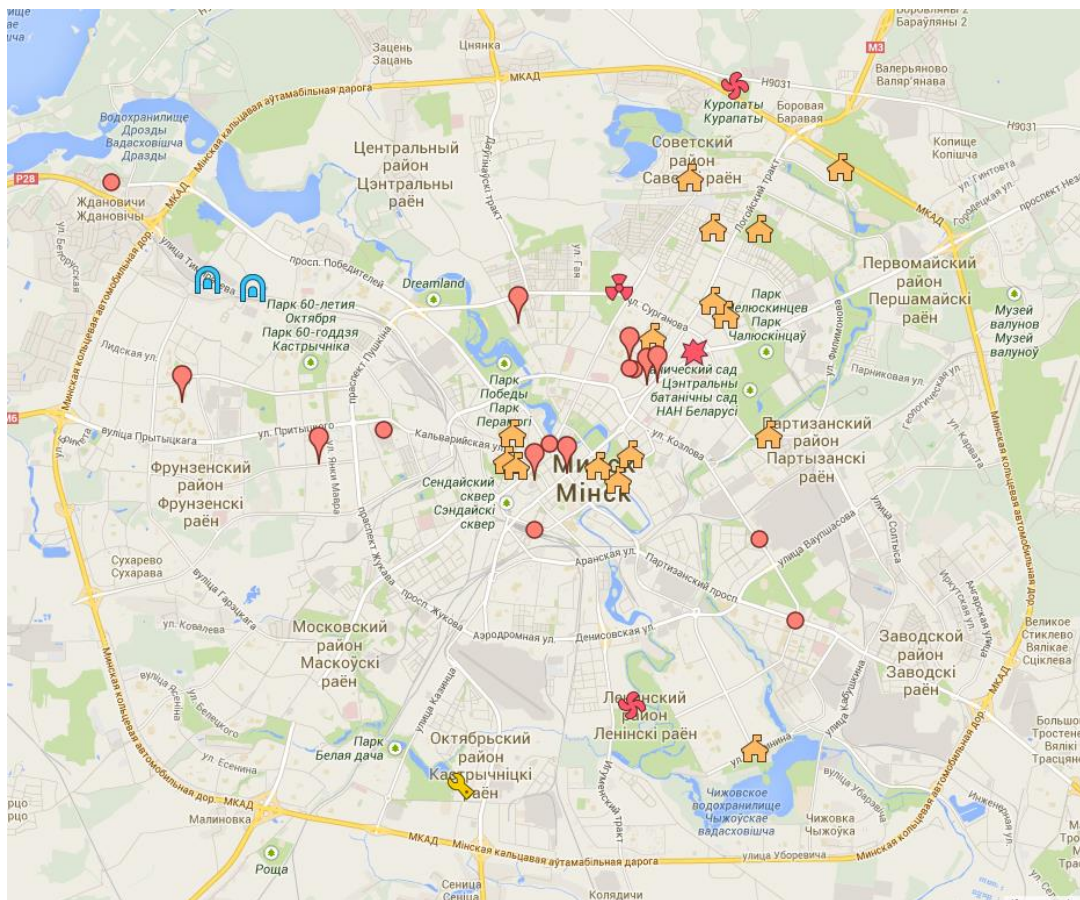
“Новым” – ці хутчэй забытым старым – словам у гісторыі пратэстнага руху апошніх гадоў дзесяці сталіся разнастайныя “нізавыя” ініцыятывы, якія склалі аснову сацыяльных пратэстаў. Адкрытыя выступленні на вытворчых прадпрыемствах актывізаваліся з 2011 года ў звязку з рэзкім пагаршэннем эканамічнага становішча ў краіне падчас крызісу. Рух жыхароў супраць забудовшчыкаў цягам апошніх год набывае больш арганізаваны і сістэмны характар. Звыклый для беларускага грамадства з’яўляецца хіба што чарговая хваля пратэсту дробных прадпрымальнікаў-гандляроў. Навінкай года сталіся так званыя “свіныя бунты”, якія ахапілі сельскагаспадарчыя рэгіёны.

Такім чынам, сацыяльныя пратэсты 2013 года сталіся даволі шматлікімі (усяго – 39) за кошт выступленняў жыхароў супраць ушчыльнікавай забудовы і павышанай актыўнасці прадпрымальнікаў. Працоўныя выступленні былі не надта шматлікімі, але аналізуючы іх трэба мець на ўвазе, што ў адрозненне ад жыллёвых, прадпрымальніцкіх і тым больш – палітычных акцый, удзельнікі гэтых канфліктных сітуацый найменей зацікаўленыя ў тым, каб іх пратэст стаў здабыткам шырокай грамадскасці.

Падчас сацыяльна-эканамічных пратэстаў найбольш арганізаванай сацыяльнай групай паказалі сябе дробныя гандляры-прадпрымальнікі, якія праявілі найбольш высокую ступень салідарнасці ў барацьбе за свае інтарэсы, разуменне неабходнасці выхаду на публічны ўзровень.

Мінск па-ранейшаму з’яўляецца лідарам не толькі па палітычных акцыях, але таксама і па змаганнях жыхароў супраць забудовшчыкаў. У гэтым сэнсе

прадпрымальніцкія і працоўныя страйкі аказаліся больш раўнамерна размеркаваныя па рэгіёнах.

Малюнак 6. Пратэстная актыўнасць у Мінску (сацыяльныя і палітычныя пратэсты)

Вынікам 2013 года сталі 103 пратэстныя выступленні. Што тычыцца публічных палітычных акцый, то тут найменей верагодна, што нейкія з іх засталіся па-за ўвагай СМІ і не трапілі ў спіс акцый у прадстаўленым даследаванні. Хутчэй за ўсё, тое самае можна сказаць і пра леташнія пратэсты дробных гандляроў. Больш складанай выглядае сітуацыя з пратэстамі супраць забудовы – цалкам верагодна, што інфармацыя пра значны адсотак такога роду выступленняў па-за межамі сталіцы не трапіла ў СМІ і, адпаведна, не была разгледжана ў даследаванні (верагодна да 20%). У яшчэ большай ступені гэта тычыцца працоўных выступленняў, якія хоць і былі цікавыя для журналістаў, тым не менш, іх арганізатары самі не заўсёды былі зацікаўленыя ў тым, каб рабіць іх публічнай падзеяй, таму існуе высокая верагоднасць што не было ўлічана каля 30% такога кшталту акцый.

У бліжэйшым будучым, у сувязі з пагаршэннем эканамічнай сітуацыі, паступовым пазбаўленнем дзяржавы ад сацыяльных абавязкаў перад насельніцтвам, а таксама – у сувязі з наступнай прэзідэнцкай кампаніяй 2015 года, можна разлічваць на рост пратэстнай актыўнасці ў Беларусі, звязаны як з самапрэзентацыяй палітычных актараў, так і з узростаннем сацыяльна-эканамічных канфліктаў. З другога боку, трэба чакаць, што змена ўлады і канстытуцыйнага ладу ва Украіне шляхам масавых акцый і вулічных сутыкненняў з чалавечымі ахвярамі, несумнеўна, паўплывае і на сітуацыю з пратэстамі ў Беларусі. Частка апазіцыйных сіл, якая вельмі станоўча паставілася да ўкраінскіх падзей, відавочна натхнілася такой магчымасцю перастаноўкі сіл праз “плошчу”. Як адрэагуе большасць беларускага грамадства на гэтыя падзеі, пакажучь

вынікі сацыялагічных апытанняў, а пакуль можна толькі рабіць інтуітыўныя дапушчэнні, што хутчэй за ўсё гвалтоўныя сутыкненні, якія прывялі да смерці каля ста чалавек, не атрымалі ўхвалення ў вачах “сярэдняга беларуса”. Што тычыцца ўладаў, то тут няма сумневаў наконт яе рэакцыі – у бліжэйшыя гады можна чакаць яшчэ большага ўзмацнення рэпрэсій супраць удзельнікаў публічных вулічных мерапрыемстваў і, магчыма, поўнай забароны якіх-колечы публічных акцый пратэсту.

Дадатак да тлумачэння метадалогіі

Публічныя (палітычныя) акцыі: акцыі, якіяносяць публічны характар – фактычна гэта азначае, што акцыя мусіць не толькі несці выразны пратэстны мэсдж, але і быць вулічнай, праводзіцца ў нейкім месцы канцэнтрацыі людзей (населеным пункце).

1. Акцыі публічнага кшталту былі класіфікаваныя па трох тыпах: а) адносна масавыя традыцыйныя акцыі (мітынгі, шэсці) – **М**, б) невялікія (пікеты і ўсе вулічныя акцыі, якія можа да іх прараўняць: раздача ўлётак на вуліцы, адзіночны пікет з плакатам) – **П**, в) ананімныя і “замаскіраваныя” акты пратэсту (флешмоб, кароткі перформанс, развешванне сцягоў, банэраў і г.д.) – **Ф**.
2. Прычыны пратэсту, мэты, лозунгі – збольшага палітычныя, але таксама могуць быць і сацыяльныя, звязаныя з гістарычнай памяццю і культурнай спадчынай г.д.
3. Суб’ект – калектыўны альбо індывідуальны.

Даследваныя параметры:

1. Калектыўныя суб’екты – арганізатары і ўдзельнікі акцый
2. Лакалізацыя акцый
3. Заяўленая нагода акцыі
4. Сезоннасць
5. Дазволеная або недазволеная
6. Маршрут
7. Лозунгі і тэхнікі, від акцыі (М, П, Ф)
8. Пераслед ўдзельнікаў
9. Публічны розгалас, асвятленне ў СМІ

Сацыяльныя пратэсты: у дадзеным выпадку фіксуецца наяўнасць канфлікту інтарэсаў і публічная заява аднаго з бакоў аб намеры адстойваць свой інтарэс шляхам калектыўнай барацьбы.

1. Прычыны пратэсту – іх “сацыяльны” характар, які выражаецца ў барацьбе за базавыя жыццёвыя патрэбы: заробак, жыллё, інфраструктура, навакольнае асяроддзе, умовы навучання, працы, лячэння ці ўтрымання ў пенітэнцыярных установах, кошты на тавары і паслугі, сацыяльныя гарантыі і г.д. (сюды ўваходзяць працоўныя канфлікты, жыллёвыя канфлікты, пратэсты індывідуальных прадпрыемстваў ды іншае).
2. Суб’ект – калектыўны (скаргі, звароты, галадоўкі асобаў не ўлічваюцца).

Даследваныя параметры:

1. Суб’ект пратэста
2. Месца пратэста
3. Тыпы канфліктаў і прычыны пратэстных дзеянняў
4. Абраныя сродкі, тактыка
5. Удзел або не ўдзел палітычных сіл у пратэстах
6. Канкрэтны станоўчы/часткова станоўчы або цалкам адмоўны вынік,
7. Рэакцыя ўладаў, магчыма – негатыўныя наступствы для ўдзельнікаў
8. Публічны розгалас, асвятленне ў СМІ

Такім чынам, былі сабраныя і прааналізаваныя дзве базы дадзеных па шмат у чым падобных, але пры гэтым і адрозных параметрах: 1) па ўсіх пратэстных вулічных акцыях – публічныя акцыі; 2) па сацыяльных “нізавых” пратэстах, якія рэдка выходзяць у фазу вулічных акцый – сацыяльныя пратэсты (канфлікты).